

Venelased versus venelased kaasaegses venekeelses eesti kirjanduses

ELENA PAVLOVA

2014. aastal märkis Mikko Lagerspetz (2014: 471): „Eesti venekeelse elanikkonna seisund sõltub jätkuvalt problemaatilistest suhetest idanaabriga.” Praegu, seoses sõjaga Ukrainas ja Vene Föderatsiooni agressiivse poliitikaga, on see probleem varasemast veelgi teravam. Eesti sisepoliitika kujundamisel muutub järjest aktuaalsemaks eesti-venelaste identiteedi küsimus ja nende sidemed Venemaa elanikega. Enamikus Eesti teadusuuringutes keskendutakse küsimusele, missuguseid teabeallikaid peab venekeelne elanikkond kõige usaldusväärsemaks (Vihalemm jt 2019; Jõesaar 2022). Eesti venekeelsete elanike identiteedi küsimust võiks aga vaadata teise nurga alt: selgitada välja, kui palju nad samastavad end Venemaa venelastega. Venemaa venelaste kui Teiste probleemi Eesti venelaste jaoks on käsitletud teadusajakirjades (Fein 2005; Cheskin 2015) ning see on esinenud ka statistilistes aruannetes. Käesolevas artiklis vaatlen selle identiteediiliini tähtsuse kasvu vene keeles loodud ilukirjanduse näitel. Eesti venekeelsete elanike identiteedi küsimus kirjanduses on olnud korduvalt kirjandusteaduslike arutelude keskmes, kuid peamiselt on sellega seoses puudutatud eestlaste ja venelaste suhteid, näiteks on keskendutud lõimumise ja kogukondade teineteisest võõrandumise küsimustele (Kõvamees 2014; Laanes, Monticelli 2017). Artiklis käsitlen aga, kuidas venelased Venemaalt, ja mitte Kremli apoloogeid, vaid vene liberaalne intelligents, muutuvad venekeelse eesti intelligentsi jaoks oluliseks Teiseks. Mõiste *Teine* kätkeb asjaolu, et mingi kogukond kujundab oma identiteedi muude inimrühmadega kui võõrastega suheldes ja igapäevase elu minna saab ilmuda üksnes ennast teistega võrreldes, nii et teistele omistatakse kindlaid omadusi või hoopis tõrjutakse neid.

Artikkel on Tartu Ülikooli Johan Skytte poliitikauuringute instituudi projekti „Rahvuslik identiteet ja Eesti-Venemaa suhted: pikiuuring eliitide ja masside diskursuste kohta” uurimistulemuste osa. Projekt on tihedalt seotud rahvusliku identiteedi uurimise uue metoodikaga, mille aluseks on massikultuuri uurimine: populaarseimad ajalehed, romaanid, mängufilmid, ajalooõpikud, ametnike avaldused ning tavainimeste kirjad avalikus meedias. Meetod hõlmab mõiste *Teine* määratlemist ja uurimisallikais leiduvate konnotatsioonide tuvastamist. Seejärel eri määratlused kodeeritakse ning koodide põhjal teostatakse kvalitatiivne analüüs, tuvastamaks peamised identiteedi diskursuse suundumused eri perioodidel (Hopf, Allan 2016). Meetod töötati välja identiteedi küsimuste uurimiseks riigi tasandil. Antud juhul tegelen aga diasporaa uurimisega, seetõttu on ka allikate valik piiratud. Venekeelsed ajalehed ja kirjandusajakirjad olid Eestis elavale vene intelligentsile tähtsad esimestel taasiseseisvumisjärgsetel kümnenditel, kuid 2010. aastate keskpaigaks oli nende ilmumine peaaegu lakanud ning praeguseks on esiplaanile tõusnud venekeelne ilukirjandus.

Artiklis kasutan Venemaa venelaste kohta mõistet *Teine*, mitte *võõras*. Kirjan- dusteaduses on küll vähemasti Albert Camus' romaani „Võõras” (1942, e k 1966) ilmumise ajast kinnistunud pigem mõiste *võõras* ja just seda kasutatakse ka mõlema, nii eestlaste kui ka venelaste kohta identiteediuuringutes vene- ja eestikeelse kirjan- duse näitel (vt Mihkelev 2020). Lähtun aga tänapäeva poliitilises filosoofias ja inter- distsiplinaarses postmodernistlikus teoorias levinud arusaamast: *võõras* on staatiline kategooria, samal ajal kui *Teine* võimaldab esile tuua keeruka ja muutuva subjektide- vahelise suhtesüsteemi. *Teise* tähendus võib varieeruda ähvardavast kuni alaväärtus- liku ja lihtsalt minust erinevani (Diez 2005) ning nende teisesuse variantide vaheli- sed piirid võivad nihkuda.¹

Ühest küljest on raske ette kujutada, et eestivenelased nimetaksid Venemaalt pärit venelasi päriselt võõrasteks – on ju enamikul Venemaal nii sugulasi kui ka sõpru. Teisest küljest, kui uurimise fookuses on selline kategooria nagu identiteet, peab mõistma, et iga inimene võib end identifitseerida eri viisil: olenevalt isiklikest asjaoludest, emotsionaalsest seisundist ning üldisest poliitilisest ja sotsiaalsest olu- korrast. See tähendab, et identiteedi diskursus on äärmiselt heterogeenne ja pidevalt muutuv. Üks ja sama isik võib eri hetkedel toetada või eitada selle diskursuse eri aspekte. Nii oli näiteks võidupüha eri riikides pikka aega vene identiteedi oluline osa, ent tänapäeval on 9. mai tähistamine pigem venelasi endid killustav sündmus. Samamoodi võib pöördumine nõukogude pärandi poole mõnes olukorras lõhestada ja mõnes olukorras liita venekeelset elanikkonda eri riikides ja ka Venemaal.

Pealegi võib praegu jälgida vene identiteedi kriisi (vt nt Levtsenko 2023). Ka Eesti venekeelne elanikkond pole siinjuures erand, kuigi venekeelne Eesti intelligents hak- kas Venemaa venelasi Teistena tajuma juba 1990. aastatel. Just seetõttu käsitlen käes- olevas artiklis Eesti ja Venemaa liberaalselt meelestatud ringkondade erinevust, kuigi arutluste palett on palju laiem ja venelane kui Teine Eesti venekeelse elanikkonna jaoks võib olla nii impeeriumimeelne kui ka demokraat, nii õigeusklik kui ka ateist.

Artikkel jaguneb kaheks osaks. Esimeses osas käsitlen lühidalt Venemaa vene- laste kui Teiste kujunemise eellugu Eestis venekeelsete kirjandusajakirjade Tallinn ja Raduga põhjal. Nõukogude tsensuuri ajal kajastati just kirjandusajakirjades pea- misi ühiskondlikke debatte ning see jätkus Eesti iseseisvuse esimestel aastatel. Tei- ses osas analüüsin Eesti venekeelsete kirjanike Andrei Ivanovi (snd 1971) ja Jelena Skulskaja (snd 1950) loomingut. Selle valiku on tinginud eeskätt autorite populaar- sus ja avaldatud teoste hulk. Mõlemad on pälvinud mitu korda Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapreemia ja ka Valgetähe teenetemärgi, lisaks on luule- tajat ja prosaisti Skulskajat tunnustatud Vene Bookeri auhinnaga ning Ivanov, üks enim avaldatud venekeelseid autoreid Eestis, on Eesti Vabariigi kultuuripreemia, Tallinna Ülikooli kirjandusauhinna ja ka Venemaa kirjandusauhinna NOS² laureaat. Mõlemad kirjanikud on sündinud ja elavad Eestis ning on Eesti kodanikud. Mõlema autori teosed ilmuvad nii vene kui ka eesti keeles. Teoste analüüsi täiendavad 2022. aasta kevadel kirjanikega tehtud intervjuud (Ivanov 2022a; Skulskaja 2022a).

¹ Teise määratlemise ja kasutusvõimaluste kohta täpsemalt vt Neumann 1999.

² Lühend venekeelsest fraasist *Новая словесность* 'uus sõnakunst'.

Määratluse „Eesti venelased“ algus

Eesti iseseisvuse taastamisest 1991. aastal sai tõsine väljakutse endise Nõukogude liiduvabariigi venekeelsele elanikkonnale: kes hakkas kolimiseks valmistuma, kes toetas Interrinnet, kes jäi äraootavale seisukohale. Osa Eestis elavaid venelasi, eelkõige venekeelne intelligents, tervitas seda sündmust rõõmuga kui võimalust elada euroopalikus riigis, kus austatakse vähemuste õigusi.³ Elanikkonna see osa uskus, et iseseisvuse toetamisega on nad pälvinud õiguse elada siin võrdsete ja lugupeetud kodanikena ning ehitada üles uut Eestit. Siiski ei tähendanud see eestlastega ühtsuse tundmist. Kõigile oli selge, et see on eesti rahva võit. Sellegipoolest säilitas vene intelligents, eriti need, kes toetasid aktiivselt nõukogudevastaseid seisukohti, ettekujutuse oma osalusest iseseisvuse väljakuulutamises. Nagu on märkinud Skulskaja (2022a): „Eesti ja Venemaa seltskonnad Nõukogude Eestis ei segunenud, aga kui venelane võeti eestlaste kogukonda, siis just inimesena, kellele nõukogude võim ei meeldi, kes seda vihkab ja kes on nõukogude võimust sisuliselt lahti öelnud.“ Järelikult oli 1980-ndatel olemas identiteedi diskursus, milles nõukogudemeelset inimest mõisteti Teisena ja mis võimaldas nõukogudevastasel vene intelligentsil Eestis tunda end osalisena riigi poliitilistes muutustes.

Pärast iseseisvuse väljakuulutamist tekkis venekeelsel elanikkonnal, nüüd juba rahvusriigis elaval vähemusel, vajadus oma identiteeti uuesti piiritleda. Seega võib aastaid 1990–1995 nimetada eestivenelaste mõiste formeerumise esimeseks perioodiks. Juba iseseisvusvõitluse ajal tekkis arusaam, et venelaste probleemid ja positsioon Eestis ja Venemaal on eri asjad ning seetõttu ei saa ka nende *modus vivendi* olla sama. Ajalehtedes ja ajakirjades avaldati uusi ideid, kuidas defineerida eestivenelasi ning millised omadused peaksid selles protsessis määravaks saama (vt nt Hvostov 2000). Tähtsaim oli küsimus: kes on antud juhul Teised? Võiks arvata, et just eestlastest kui selle riigi põliselanikest, kus venelased elavad, peaks saama venelaste jaoks Teine. Siiski ei leidnud sellest lähtuv identiteedi määratlus erilist toetust. Selle põhjuseks oli esiteks asjaolu, et Eesti poliitika oli ebajärjekindel ja paljurahvuselises keskkonnas rahvusriigi loomise suundumused kombineerusid harmoonilise koos elamise ideega. Võib-olla mängis selles rolli eesti ja vene intelligentsi koostöö NSV Liidus (Skulskaja 2022b). Nagu võib näha ajakirjadest Tallinn ja Raduga, oli eesti intelligentsi vene keeles avaldatud arvamuste ring riigi tuleviku kohta üsna lai: alates kommunismi kui paljurahvuselise ühiskonna rahu kantsist ja neutraalsest suhtumisest poliitilistesse protsessidesse kuni põhimõttelise eesti ja vene elanikkonna suhete läbivaatamise ideeni (nt Mikiver 1990; Komissarov 1990; Unt 1990). See ei tähendanud valmisolekut andestada NSV Liidu kuritegusid Eesti vastu. Seoses oma romaaniga „Ma armastasin venelast“ rääkis Maimu Berg:

Kui jõudis kätte meie aeg ja paljud meie uues iseseisvas ühiskonnas hakkasid uurima, milleks meile neid venelasi vaja on, kirjutasin ma protestiromaan, mässates

³ Vt nt Eesti venekeelsete lugejate kirju ajakirjas Raduga 1990, nr 5 ja 6; 1991, nr 6 ja 8.

alateadliku vihkamise vastu. Tahtsin öelda: Eesti saab vabaks siis, kui saame lahti oma kompleksidest, kui saame vaimse vabaduse. (Berg 2009: 160)

See ei ole rahvusriigi eitamine ega kõige andestamine – sellised väljautlemised andsid kohalikele venelastele lootust luua harmoonilisemad suhted, ilma järsu vastandumiseta. Teiseks oligi vene intelligentsil raske end eestlastele vastandada, sest sellisel juhul pidanuks nad seadma end teadlikult okupandi – vaba riigi okupeerinud nõukogude võimu esindaja – positsioonile. See narratiiv kajastub Andrei Ivanovi romaanis „Rasmus Hanseni kirjutuskera”, kus kangelane ütleb:

Saage aru, Roman, mul on häbi selle pärast, kes ma nõukogude ajal olin. Ilmselt sellepärast ma nõukaaega nõnda vihkangi, sest vihkan toonast iseennast, mälestusi endast. Ehkki olen ise süüdi. Mind oleks tulnud vangi panna... Vaat oleks eestlased mu kümneks aastaks külmale maale saatnud. Sunnitöö, milline õndsus! (Ivanov 2015: 140)

Eesti vene intelligents rõhutas aktiivselt Eesti euroopalikkust, vastandina nõukogude mentaliteedile. Suurepäraseks näiteks on kirjandusteadlane Sergei Issakovi ja sotsioloog Dmitri Mihhailovi arutelu (vt Issakov 1996; Mihhailov 1996). Mõlemad seisid kultuuriautonomia eest. Issakovi silmis pidanuks selle toeks ja suunajaks saama Eesti vene intelligents tervikuna, Mihhailov pidas ainuvõimalikuks kultuuriautonomia aluseks „põlisvenelaste” kultuuri – see hõlmas nii vanausulisi kui ka vene intelligentsi, kes olid Eesti territooriumil elanud juba enne Nõukogude okupatsiooni. Mihhailovi seisukoht on olemuselt väga lähedane 1970.–1980. aastate nõukogude dissidentlikule kultuurile, kus otsiti allikaid aadlist pärinemise kohta. Mihhailov mõistis seda Nõukogude Liiduga seotud minevikust distantseerumise katsena, mis seda tegelikult ei olnud.

Just 1990. aastate keskpaiku hakkas Venemaalt pärit venelaste kui Teiste määratlus üha enam kuju võtma. Seejuures Venemaa venelased ise andsid sellesse oma panuse. Näiteks saab 1995. aasta Radugast lugeda järgmisi Venemaalt pärit vene intelligentsi märkusi. Prosaist Venemaalt: „Tahan tänada Eesti poolelt kohalviibijaid Venemaale osutatava vastupanu eest... See, et Eesti Venemaale vähe lubab, mobiliseerib teda [Venemaad] kuidagi väga, mõistate? Tänan teid selle eest.” Edasi kirjeldab üks Eestist pärit venekeelne osaleja oma muljeid venekeelsetest kultuurisündmustest: „See oli tõesti midagi oma, väga äratuntavat ja samas väga kallist, väga äratuntavat ja samas juba nii kaugelt ja võõrast.” (Forum 1995) Suhtumist Venemaalt pärit venelastesse võib sel perioodil kirjeldada kui keerukat ja vastuolulist. Nii kritiseeris Skulskaja (1995) ajalehes Estonija väga järsult vene kirjanduskriitikut Vitali Vulfsoni üleoleva suhtumise eest vene kultuuri Eestis, mida too kirjeldas kui sügavalt provintslitku. Kuid omaenda publikatsioonides, näiteks jutukogus „Märkmed N-ile” (1996), on Skulskaja suhtunud täiesti rahulikult Moskva ja Peterburi ettekujutusse Eestist kui perifeeriast. Autor võibki muuta oma seisukohta vastavalt auditooriumile, kelleks eeltoodud ajaleheartikli puhul oli Eesti venekeelne elanikkond, jutukogu sihtgrupp on lai venekeelne lugejaskond. Samal ajal on need muutused seotud nii emotsio-

naalse hetkeseisuga kui ka Nõukogude impeeriumi kultuurikeskusest üha suurema võõrandumisega. See, mis NSV Liidus tundus loogiline, on nüüd muutumas ärrituse allikaks. Seejuures on see protsess järkjärguline ja täis vastuolusid.

Eesti venekeelse elanikkonna identiteedi diskursuse probleemid on kokku võtnud vene keele ja kirjanduse õpetaja Larissa Iserlis Narvast:

Ma kardan, et Balti riikides pole vene diasporaad. Nõustun täielikult Jaan Kaplinski öelduga: „Mitte veel eestlased, aga ka mitte enam venelased” ja kasutan seda määratlust kõigi Balti riikide kohta. Ma ei taha hukka mõista inimesi, kes elavad eraldatuses, kes ei võta kohustust näidata oma kuuluvust vene rahvusse, kes on segaduses vabatahtlikult või sunnilt, sest Venemaa saab ka ilma nendeta hakkama, mida ta kahjuks on ka näidanud. (Anketa 2000)

Sisuliselt on nendes sõnades näha mitmeid olulisi suundumusi: lugupidamine Eesti vastu, pettumus Venemaal ja teatav kibestumine venekeelse diasporaa identiteedi määratlemise selguse puudumisest. 1990. aastate keskel venekeelsete parteide loomise katsetes ilmus baltivenelaste (st Baltimaades elavate venelaste) kontseptsioon, mis ei osutunud elujõuliseks. Erakonnadki pigem kompromiteerisid baltivenelaste ideed skandaalide ja tegevusetusega ning alates 2010. aastast ei leidugi enam selle mõiste kasutust, isegi venekeelses ajakirjanduses mitte.

Ivanovi 2007. aasta teoses „Tuhk” aga esineb ka baltivenelane, kelle määratlus võtab kokku kogu tolleaegse identiteedi diskursuse probleemi:

Siis sündis see baltivenelane minu mõtetes. Inimene, kes on uhke selle üle, et ta otsustas mitte omada. Uhke, et ta pole keegi. Ta on uhke, et ei saa. Ta on nõrk ja selle üle uhke. Sest edu ja jõud olid neil aastatel vulgaarsuse ja primitiivse materialismi kehas. Minu baltivenelane võib, aga ei taha. Ta ei taha, sest millegi tahtmine on madalam kui tema põhimõtted. Sest omada kodakondsust tähendab sooritada alandav keele- ja põhiseaduse eksam, mida ta põlgab. (Ivanov 2011: 316; minu tõlge – E. P.)

Ivanovi baltivenelane põlgab nostalgiat NSV Liidu järele, ei toeta klammerdumist Venemaa külge, ei aktsepteeri Eesti ametlikke nõudmisi. Sellest tulenevalt määratleb tegelane Ivanov end kui *non-belonger* (Ivanov 2011: 319). Tekib teatav negatiivne identiteet, kus enesest lugupidamise aluseks saab oskus põhimõtete nimel hüvedest loobuda. Huvitav on see, et nagu Ivanov (2022a) on öelnud, oli ta neil aastatel poliitikast kaugel ega teadnud midagi aruteludest baltivenelase kontseptsiooni üle venekeelses ajakirjanduses. Sellegipoolest esineb see termin tema teoses, tähistades reaalsusest äralõigatud inimest, ja see viitab kirjanduse tähtsusele venekeelse elanikkonna enesemääratluse peegelduse mõistmisel.

Nõudlus identiteedi diskursuse järele aga jäi püsima ning tasapisi on tekkinud eestivenelaste mõiste. Kogumikus „Venelased Eestis 21. sajandi lävel” rõhutatakse: „[---] me pole enam venelased üldiselt, vaid „eestivenelased””; „Me oleme Eesti venelased” (Boikov, Bassel 2000: 164, 179). Muidugi on see avaldus suuresti tingitud riigisisest diskursusest ja vajadusest määratleda Eesti venekeelseid elanikke eraldi

rühmana, kellel on oma probleemid ja vajadused. Ise aga rõhutavad nad, et eesti-venelaste mõiste tekkimine on seotud Venemaa venelaste hoiakuga. Nii kirjutab Viktoria Ladõnskaja (2013: 113), et mõiste oli selle käibele tulekul 2000. aastatel uudis ainult eestlastele, kuna „Moskvas nimetati Eesti venelasi juba ammu välismaalasteks”. Hiljem kohtab samu mõtteid Andrei Ivanovil (2022a). Venemaa venelaste roll Teisena Eestimaa venelaste enesemääratlemises on fikseeritud ka Eesti integratsiooni sotsioloogilistes aruannetes: „Venekeelsete noorte samastamispuudu Eesti riigiga toetab suuresti asjaolu, et 90% kodanikest ja kodakondsuseta noortest ei samasta end Venemaa venelastega, isegi kolmveerand noortest Vene kodanikest ei tee seda” (Hallik jt 2006: 3). Tasapisi tekib olukord, kus Venemaa venelane saab identiteedi diskursuse oluliseks osaks kui keegi, kellele vastanduda. Veelgi enam, nagu allpool näitan, on Venemaa venelane kui Teine venekeelses diskursuses juba rohkem nõutud kui eestlased.

Venemaa venelane romaanides

2007. aastal kirjutas kirjandusteadlane Irina Belobrovtseva (2007: 178), et venekeelsed Eesti kirjanikud kujutavad oma romaanide asukohana mis tahes muud riiki peale Eesti. Ja nii see tõesti oli. Tegevuskoha asendumine Eestiga toimus järk-järgult ja oli seotud uue põlvkonna venekeelsete kirjanikega (nt P. I. Filimonov, Ilja Prozorov, Andrei Ivanov). Ent selleski tekkis eripära: Eesti kui riik kerkis autorite fookusse, aga mitte eestlased, kelle mainimine eestivene romaanides on pigem haruldane. Nad ilmuvad vaid tagaplaanil, tähelepanu keskmes oleva venekeelse kogukonna taustal. 2010-ndate algusest alates võib näha juba uut trendi: tegelaste seas esineb Venemaa venelasi.

Nii lahkub Ivanovi jutustuse „Tuhk” peategelane Eestist Taani, kus ta kohtub eri rahvusest inimestega, nende seas Venemaa venelastega. Teisejärgulised tegelased, naised Peterburist ja Moskvast, söimavad Venemaad: „Venemaa, mu kallis, on perses! Seal elamine on iseenda mitteastamine! Parimad inimesed lahkusid Venemaalt juba ammu...” (Ivanov 2011: 235; minu tõlge – E. P.), ja püüavad välismaal kanda kinnitada, et hiljem ka oma uut kodumaad kiruma hakata. Moskvast pärit naine „takerdus Middelfarti, tema mees on insener, tema aga käib emigrantide koolis, kus omasuguste rottidega Sverdlovskist, Rostovist, Pihkvast tatistab ja loobib mudaga: Taanit, meest, keelt, kõike...” Peategelane jõuab järeldusele: „[---] ma sain ühtäkki lõplikult aru, sain Peterburi ja Moskva omadest täiesti aru: moskvalased on puhvis olesklevad lövid, kes peavad end alati teistest tähtsamaks, teavad kõike, on elu peremehed, avalikus baaris; aga Peterburi omad – need on mürgised maod” (Ivanov 2011: 235; minu tõlge – E. P.). Oluline on, et need tegelased pole Venemaa äärealade elanikud ega Putini valijaskond, vaid Moskva ja Peterburi intellektuaalse eliidi esindajad. Nad on ühtlasi läänemeelsed liberaalid, kes kritiseerivad karmilt nii kehtivat režiimi kui ka Venemaad tervikuna.

Ülaltoodust selgub, et need tegelased, Venemaa venelased, on autori jaoks Teised, kuigi poliitilised seisukohad on neil samad. Nii tegelased kui ka autor ise on Putini-

vastastel seisukohtadel. Näiteks mitmes Ivanovi teoses, nagu „Rasmus Hanseni kirjutuskera” ja „Untermensch: minu lõhkikistud osa”, võib leida karme ja sarkastilisi löike Moskva poliitika kohta. Veelgi enam, Ivanovi silmis on Krimmi annekteerimine muutnud riiki ennast, venelasi ja nende ettekujutust maailmast:

Ma ei kujutanud ettegi, et saatsin raamatuid ühele Venemaale, aga need läksid teisele, mille olemasolust polnud mul aimugi. Vähe sellest: mina saatsin Venemaale ühtesid raamatuid, aga kohale jõudsid teised! Kaas, köide ja sisu olid muidugi samad, kuid ikkagi: läbinud teekonna Eestist Venemaale raamatud kuidagi transformeerusid, just nagu oleks neid mingitest nõiafiltritest läbi lastud. (Ivanov 2021: 52)

Teisesuse jooned avalduvad ilmekalt Ivanovi romaanis „Rasmus Hanseni kirjutuskera”, kus peategelane sõidab Venemaale ning suhtleb seal Moskva ja Peterburi intelligentsiga. Võiks arvata, et olles ka ise haritlane, tunneb ta end koduselt just nende inimeste, vene kirjanike, luuletajate ja kirjandusteadlaste seas, kuid vastupidi, ta tunneb end ebamugavalt ja küsib endalt: „Ja mis tal minust? Välismaalane, välisvenelane: „oma võõraste seas”? Viies kolonn?” (Ivanov 2015: 18) Selgeid Venemaa imperiaalseid ilminguid rõhutatakse peategelase dialoogides venelastega. Näiteks üks vanamees imestab siiralt, miks Eesti ei taha „tagasi Venemaa rüppe” (Ivanov 2015: 15). Peategelane ei suuda vanameest veenda, pealegi adub ta selles vestluses provokatsiooni ja jälitustegevust. Kuid ka kokkupuuted opositsiooniga Venemaal ei too temasse kogukonnatunnet, millest annab tunnistust narratiiv ise. „Režissööri poeg oli imelikult riides ja vist purjus (või vines); Roman kuulas tükk aega lamentatsioone Navalnõist, Maidanist, Pussy Riotist, Venemaa ümberkorraldamistest, rahva mentaalsusest ja muust [---]” (Ivanov 2015: 31). Kõige ilmekam vene liberaalse intellektuaali kujutus esineb Ivanovi romaanis „Õuduste teater”. Kõrvaltegelane Vasja Tomilin põgenes Venemaalt, sest teda „oleksid võinud kohe kuueks aastaks kinni panna, tead ju küll neid Venemaa kohtuid...” (Ivanov 2022b: 217). Ja romaani peategelase perekond, Tallinnas elavad venelased võtavad pagulase vastu, aga neis ei tekita Tomilini kodumaalt pagemise sund kaastunnet, vaid haletsust, segatuna kerge põlgusega. Peatükk, mis kirjeldab Tomilini seiklusi Euroopas, kannab pealkirja „Külaline, keda ei oodatud”. Tomilini lugudesse tema Euroopa-kogemusest, kus on edukalt ühendatud nii pettumus Euroopas kui ka imetus, suhtub peategelane ironiliselt ja tõendid Tomilini tagakiusamisest Venemaal tekitavad suisa kahtlusi: „Ülekuulamine meenutas kangesti näitemängu (Tomilin kirjutas näidendeid) [---]” (Ivanov 2022b: 218). Ja probleem pole selles, kas Tomilin valetab või mitte. Igal juhul tekitavad need lõigud lugejas pigem vastikust kui kaastunnet.

Vene intelligendi kuvand on venekeelses eesti kirjanduses esinenud pisut varemgi. Nii on P. I. Filimonovi romaanis „Laulis, kuni kõik lõppes” fantasmagooriline vahepala, kus liberaalne blogija üritab Putinit tappa. „Blogija oli niigi vabameelne, läänlane ja liberaal, aga siin veel see – tal hakkas katus ikka päriselt sõitma. [---] Hakkas igas omas postituses kirjutama, et Putin peab surema.” (Filimonov 2016: 197) Mõrvakatse ebaõnnestub, Putin tapab blogija. Seda kõike kirjeldatakse groteskselt

ja lõpus rõhutatakse, et Putinil ja liberaalsel blogijal pole üldiselt suurt vahet. Mõlemaid kirjeldatakse samavõrra eemaletõukavatena.

Skulskaja teostesse on venelased kui Teised ilmunud alles hiljuti. Kirjaniku loometee algas nõukogude ajal ja on alati olnud tihedalt seotud nii lugejatega Eestis kui ka NSV Liidu venekeelse publikuga. Skulskaja teosteski peegeldub see, et ta säilitas nõukogude ajal ja on siiani säilitanud tihedad suhted Peterburi ja Moskva intelligentsiga, mistõttu on Venemaa venelaste kujutamine Teistena tema teostes ootamatu. Skulskaja romaanis „Piiriarmastus” (2019) on kaks peategelast: Eestist pärit ja siin elav vene mees Vladimir ja Peterburis elav venelanna Olga. Just nende armastus peaks ulatuma üle riigipiiri, aga seda ei juhtu, ja mitte bürokraatlikel põhjustel. Mõlemad kuuluvad samasse suhtlusringkonda, nad on liberaalidest post-sovetlikud intelligendid ja neil ei tohiks suuri erimeelsusi olla. Sellegipoolest on romaanis märgata kuristikku, mis on hakanud eraldama Venemaa ja Eestis vene intelligentsi. Samuti tuleb esile põlvkondade vahe: kui pensioniealiste venelaste vahel on säilinud vastastikune mõistmine, siis keskealisi seob vähe. Nii esindab Vladimiri isa klassikalist Nõukogude Eesti venelast. Poja vihjete järgi otsustades teenis ta KGB-s ega häbene seda ja on kindel, et elas oma elu õigesti (Skulskaja 2019: 25). Skulskaja kirjeldab Vladimiri isa, Eesti venelast, järgmiselt: tundub, nagu ta „oleks sellesse korterisse sattunud justkui mingist teisest kohast, teisest ajast, nagu viibiks ta siin ajutiselt, mingi eksituse tõttu; vuntsid, habe, potisoengusse lõigatud juuksed tunduvad Euroopa ühe pealinna keskel veidi kummalised; kogu tema välimuses on midagi soliidiselt ajaloolist, talupoeglikku-kaupmehelikku, samas ka midagi võltsi, maskeraadlikku, justkui taidlusteatris” (Skulskaja 2019: 21). Vladimiri isa usub oma pühasse õigusse elada Eestis, Tallinna kesklinnas olevas korteris, sest: „Selle maja kinkis meie perele Peeter I” ja „Kus meie tankid seisavad, seal on ka kodumaa [---]” (Skulskaja 2019: 24). Iseloomulik on ka teisejärguline tegelane, endine kagebiit, kes töötas Eestis vanglas, millest tehti muuseum – ja sellega tallasid eestlased tegelase arvates jalge alla venelaste inimväärikuse. Kagebiidi poeg küsib pilgates, kas ta osales ka hukkamistel, kuid tekstist tuleneb, et kumbki vastus sellele küsimusele ei häiriks poega üldse (Skulskaja 2019: 125).

Vladimirit valdavad Eesti suhtes keerulised tunded. Kui tema ema nimetab Eestit oma kodumaaks, hüüatab poeg: „Kas Eesti on mu kodumaa?! Ema, tule mõistusele!” (Skulskaja 2019: 24) Kui Vladimirile aga tundub, et teatrietendus on Eesti ajalugu solvav, seisab ta kiivalt riigi au eest: „Kõige eest, mis meis on head, oleme me, venelased, võlgu Eestile,” ütleb ta Olgale (Skulskaja 2019: 130). Vladimiri keerulisi suhteid Eestiga näitlikustab järgmine dialoog.

[Olga:] „Kõik, mille üle te uhkust tunnete, tegid teile sakslased!”
 „Ja sakslased on teid eluaeg valitsenud!” plahvatab Vladimir.
 „Aga teid valitsesid venelased. Meie valitsesime teie üle!”
 „Nüüd oleme me vabad. Teist.”
 „Sina oled muidugi eriti vaba. Meist.” (Skulskaja 2019: 117)

Samal ajal suhtub Olga Eestisse hästi. Ta tahaks siin elada ja ta otsib oma eesti juuri. Olga on kindel, et jutud eesti natsionalismist on liialdatud ja ta õpiks eesti keele ära probleemideta ning Eestis oleks suurepärane elu (Skulskaja 2019: 100). Selle seisukoha peale Vladimir ärritub. Ta ise kaotas õpetajatöö, kuna oli keeleoskuse tunnistuse ostanud. Seetõttu töötab ta kelnerina ja selline sotsiaalse staatuse muutus on tema jaoks äärmiselt valulik (Skulskaja 2019: 91). Mõlemad tegelased on kindlad, et nende elu oleks palju parem, kui nad elaksid teises riigis – Olga Eestis ja Vladimir Venemaal (Skulskaja 2019: 91). Vladimirit ärritab Olga soov leida oma eesti juured ning Olga, teda mõistmata, seab sarkastiliselt kahtluse alla Vladimiri „venelikkuse” (Skulskaja 2019: 92). Venemaalt pärit venelasi kirjeldatakse irooniaga. Eesti on nende jaoks „suur ja vaba riik” (Skulskaja 2019: 52). Vene intelligentsi Venemaal lihtsalt ei mõista eestlasi ega vaevu mõtlema sellele, kuidas eestlased nendesse suhtuvad (Skulskaja 2019: 30–32).

Samas on autor rõhutanud, et nii Olga kui ka Vladimir jäävad talle kaugeks. Ta ei tunne kummalegi kaasa ja enamgi veel, nad on tema jaoks ebahuvitavad (Skulskaja 2022a). Kuigi sellised tegelased on Skulskajale ebahuvitavad, ilmuvad nad, peegeldades kui mitte autori seisukohti, siis Eesti ja Venemaa vene intelligentsi suhetes valitsevat diskursust.

Skulskaja ja Ivanovi jaoks pole fookuse seadmine sellele lahknemisele üldsegi lihtne valik, kuid oluline ja vajalik on näidata Venemaalt pärit venelaste ja Eesti venelaste vahelist tõsist mittemõistmist. Seejuures tuleb silmas pidada, et eestivene kirjanduse lugejaskond ei piirdu Eestiga, vaid kasvab koos teoste avaldamisega Venemaal – kuid Venemaa venelaste negatiivne kujund raamatutes tõenäoliselt ei suurenda lugejaskonda Venemaal. Ivanov kirjeldab vene lugejatega suhtlemise olukorda teravalt: „Te ei kujuta ettegi, kuidas ma pean laveerima, kui räägin lugejatega Venemaal, aga ka üldse kõikide venelastega, teil pole halli aimugi, kui palju sõlmekesi ma oma teadvuses sõlmin, kui palju kordi astun ühe jalaga teisele, et tuletada meelde: ära kiirusta, ära kiirusta! mõtle, mida ütled!” (Ivanov 2021: 110) Ivanov (2022a) tunneb end Venemaal võõrana, Teisena ja rõhutab seda oma raamatutes ning intervjuudes. Kuid ei ole nii lihtne täielikult katkestada sidemeid Venemaa venelastega ja Ivanov tunnistab selle olukorra keerukust: „Teil [välismaa ajakirjanikel] on lihtne: Putin on paha. Nõus, on paha. Ainult et mina ei ole Venemaa kodanik, seda esiteks. Aga teiseks, meie jaoks tähendab „Putin on paha” enda küljest miljonite inimeste äralõikamist, lõikad sõbrad ja sugulased enda küljest ära ja jooksed verest tühjaks.” (Ivanov 2021: 111) (Tuleb märkida, et kõik analüüsitud teosed on kirjutatud enne 2022. aasta veebruari.) Skulskaja on oma väljaütlemistes vene lugejate kohta ettevaatlikum, mis tuleneb kahtlemata asjaolust, et nende ring hakkas kujunema juba 1990. aastatel. Näiteks romaanis „Simson lahkub juuksuri juurest” (2020) kritiseerib ta pigem Venemaa poliitikat kui üksikisikuid. Samal ajal ei säästa Skulskaja kohalikke eesti ja vene poliitika- ning kultuuritegelasi, kes on romaanis tähistatud sarkastiliste väljamõeldud nimedega, kuid pole raske aru saada, kes on kes. Nagu ta on intervjuus märkinud, julges ta selles romaanis esimest korda kirjutada eestlastest ja venelastest. Eelnevates teostes piirdus ta intervjuude ja Eesti avaliku elu tegelaste tsiteerimisega. Eestlastest rääkides on ta olnud ja on väga ettevaatlik. Pealegi tundub talle eestlastest

kirjutades, et tal „ei ole selleks õigust” (Skulskaja 2022a), pidades silmas sisemise valmisoleku puudumist rääkida Eestist ja eestlastest. Seotud on see sellesama probleemse identiteediga. Enda identiteedi väljendamine eeldab, et Teine on vabalt kritiseeritav. Eesti vene intelligents aga tunneb, et „neil ei ole seda õigust” eestlaste suhtes. Selle tulemusena eelistatakse keskenduda Venemaa venelastele või vaikida.

Ivanov on sama probleemi kirjeldanud järgmiselt: „Siin elavatel venelastel on „mina” mähitud mingisugusesse vatti ja justkui varjatud kummimaskiga. Nad on nagu jalgratturid: kiivris ja põlvekaitsmetega. Need on inimesed, kes on harjunud teiste inimestega kokku puutuma, ilma oma „mina” näitamata.” (Ivanov 2022a) Eestivenelased tunnevad end Venemaa ja Eesti „vahel”. „Seni, kuni sind Venemaa ja Euroopa vahel sakutatakse ... oled sa ikka veel siin, omal maalapikesel, sa pead ikka veel midagi tegema, iseendaks jääma ja iga oma teo eest vastutama” (Ivanov 2022b: 228). Seejuures on huvitav, et just selline liikumine – venelastest Venemaalt eurooplasteni, keda ei määratleta geograafia, vaid normide ja väärtuste kaudu – määratleb ka Eestit omamoodi ülemineku olukorrana.

Identiteedi määratlemine on alati protsess, mis on täis alguses paradoksaalsena tunduvaid ideid. Selle näitena toon lõigu Ivanovi romaanist „Õuduste teater”.

Kas mina ei ole siis mõelnud, kuhupoole jooksen, kui Vene tankid Eestisse tulevad? Kas ei ole ma vaimusilmas näinud Laagna teel Vene sõdurite tõkkepunkti? Kõigile soovijaile antakse võimalus riigist lahkuda, unistasin ma. Pagen Soome, kinnitasin ma endale ja rahunesin. Selle asemel, et häbeneda seda haledat rahunemist, unistasin ma, et Venemaa vallutab Eesti – sel moel oleksid kõik mu mured hoobilt lahenenud: minust saaks pagulane, kes võiks seaduslikel alustel endale tissi otsida. Häbi!! (Ivanov 2022b: 85)

Esmapilgul võib seda mõttekäiku mõista nii, et kui Venemaa okupeerib Eesti, saab peategelane oma elu paremini sisse seada. Siiski ei saa piirduda nii sirgjoonelise tõlgendusega: siin ristuvad mitmed olulised liinid tänapäeva eestivenelaste määratlemise diskursusest. Esiteks on siin esil eestivenelaste võõrandumine Eesti ühiskonnast, kuna sotsiaalsed probleemid Eestis ei ole leidnud lahendust. Teiseks avaldub selles lõigus usaldus Eesti meedia vastu, kus on aastaid arutatud Venemaa võimalikku sissetungi Baltikumi. Kolmandaks väljendub Ivanovi teoses usk euroopaliiksesse väärtustesse – aga mitte Eestis, vaid väljaspool seda. Eestit on kujutatud pigem liminaalse paigana, kus euroopalikud väärtused pole veel juurdunud. Neljandaks ja olulisimana: Venemaa on eeltoodud mõttekäigus vaenlane, ja mõte, et vaenlase sissetung ning sõda võiks kaasa tuua isiklikke hüvesid, on tegelase silmis vastik ja häbiväärne. Ivanovi tegelase jaoks, kes oma mõtetest kohkub, pole oluline rahvuslik kuuluvus ega kodakondsus. Jutt on üldinimlikest, universaalsetest väärtustest, kuigi osa tegelase probleemidest on seotud just sellega, et kõiki tema mõtteid tõlgendab ühiskond läbi rahvuse prisma.

Kokkuvõte

Milline identiteedi määratlus domineerib eestivenelaste diskursuses? Küsisin seda intervjuudes ja sain mõlemalt kirjanikult sarnase vastuse: nad ei määratle end ei Venemaa ega Eesti kaudu, vaid nii, et nende sümboolne kodumaa on vene kirjanud. See pole seotud Kremli poliitikaga, kuigi mõlemad kirjanikud on praegu karmilt sõjavastased. Sarnased mõtted on Eestis kõlanud juba pikka aega. Nii rõhutati juba 2000-ndatel, et venelased peavad „jääma venelasteks keeles ja kultuuris, oma rahvuslikus identiteedis, kuid samal ajal olema lojaalsed Eesti Vabariigi kodanikud, kes on integreerunud Eesti ühiskonda” (Fiškina 2000: 179). Muidugi, tänapäeval, mil valitseb tendents vene kultuuri politiseerida, võib selline arusaam olla problemaatiline. Arutelud selle üle, kuidas „tänapäeva maailmas liigub venelikkusest palju versioone” (Finkelstein 2019: 328), on aga kestnud juba mõnda aega ja näiteks kollektiivne monograafia „Global Russian Cultures” (Platt 2019) toob esile, et vene kultuurimaastik ongi väga mitmekesine ega piirdu pelgalt Venemaaga, vaid avaldub ja areneb eri riikides täiesti erineval viisil. Eesti venekeelse elanikkonna jaoks loob Venemaa lähedus ja valus ajalooline kogemus erilise identiteedi diskursuse välja. Ühest küljest ei ole eestivenelaste jaoks lihtne nimetada eestlust Teisesuseks, identiteedi määratlemine Eesti ühiskonna ees süüdi olemise kaudu ei saa olla produktiivne ja viib pigem eraldatuse kui integratsioonini. Teisest küljest on näha mittemõistmise süvenemist Venemaalt pärit venelaste ja eestivenelaste vahel, eriti praeguse sõja kontekstis. Enamikul eestivenelastest elavad aga Venemaal sugulased ja sõbrad ning neid suhteid on võimatu kõrvale heita. Just seetõttu ei paku venekeelne eesti kirjanud üksnes Venemaalt ja Eestist pärit venelaste vastasseisu, vaid kogu nende suhete ümbermõtestamist.

Artikli aluseks olev projekt ei pretendeeri sotsioloogilisele täpsusele ja isegi paljudele vene keelt kõnelevatele Eesti inimestele võib Venemaa venelaste kui Teiste idee tunduda ootamatu. Venekeelses ilukirjanduses aga avaldub see mõte üha tihemini ja on oluline eriti nüüd, mil seoses Venemaa vallandatud sõjaga on Baltikumi integratsiooniprotsesside probleemid varasemast veelgi teravamaks muutunud. Artikliga seotud uurimistöö eesmärk on identiteedi diskursuse sisemiste, varjatud suundumuste väljaselgitamine, võimaldamaks näha selliseid tahke, mida on mõnikord peaaegu võimatu sõnastada avalikus ametlikus diskursuses. Eesti puhul, arvestades eestivenelaste keerulist suhet venekeelse meediaga, näib just ilukirjandus olevat sellise uurimuse olulisim allikas, kuna tsensuuri surve on selles minimaalne ning autoritel on võimalus pakkuda lugejale nii oma kogemust kui ka peegeldada identiteedi arengute üle arutlemise keerukust. Käsitatud romaanide põhjal tuleb esile, et just „venelaslikkus” ja mitte „eestlus” on saanud selleks alaks, kus väljendub ligimestel vahe tegemine. Venelastest Venemaalt, mitte eestlastest saavad Teised, kellega võrdevad ennast Eestis elavad venelased.

Artikli valmimist on toetanud Eesti Teadusagentuuri grant PRG1052 „Rahvuslik identiteet ja Eesti–Venemaa suhted: pikiuuring eliitide ja masside diskursuste kohta”.

ALLIKAD

Ivanov, Andrei 2022a = Artikli autori intervjuu Andrei Ivanoviga 2022. aasta mais Tallinnas.
Skulskaja, Jelena 2022a = Artikli autori intervjuu Jelena Skulskajaga 2022. aasta mais Tartus.

KIRJANDUS

Anketa 2000. – Радуга, nr 2, lk 134.

Belobrovitseva 2007 = Ирина Белобровцева, Русская культура в Эстонии: под знаком культурной травмы. Под ред. А. Хачтурян. Том 2. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, lk 172–186.

Berg 2009 = Майму Берг, Созревание свободы. Интервью с М. Берг. – М. Берг, Я любила русского. Tallinn: Eesti Kultuurikeskus „Vene Entsüklopeedia”, lk 157–160.

Boikov, Bassel 2000 = Русские в Эстонии на пороге XXI века: прошлое, настоящее, будущее. Сборник статей. Сост. В. Бойков, Н. Бассель. Таллинн: Русский исследовательский центр в Эстонии.

Cheskin, Amon 2015. Identity and integration of Russian speakers in the Baltic States: A framework for analysis. – Ethnopolitics, kd 14, nr 1, lk 72–93. <https://doi.org/10.1080/17449057.2014.933051>

Diez, Thomas 2005. Constructing the self and changing others: Reconsidering ‘Normative Power Europe’. – Millennium – Journal of International Studies, kd 33, nr 3, lk 613–636. <https://doi.org/10.1177/03058298050330031701>

Fein, Lisa 2005. Symbolic boundaries and national borders: The construction of an Estonian Russian identity. – Nationalities Papers, kd 33, nr 3, lk 333–344. <https://doi.org/10.1080/00905990500193196>

Filimonov, P. I. 2016. Laulis, kuni kõik lõppes. Tlk Ingrid Velbaum-Staub. Tallinn: Varrak.

Finkelstein, Miriam 2019. Non-Russians writing Russian literature. – Global Russian Cultures. Toim Kevin M. F. Platt. Wisconsin–London: University of Wisconsin Press, lk 312–330.

Fiškina 2000 = Елена Фишкина, Есть ли будущее у русской культуры в Эстонии? – Русские в Эстонии на пороге XXI века: прошлое, настоящее, будущее. Сборник статей. Сост. В. Бойков, Н. Бассель. Таллинн: Русский исследовательский центр в Эстонии, lk 178–182.

Forum 1995. – Радуга, nr 4, lk 88–89.

Hallik, Klara; Kruusvall, Jüri; Pavelson, Marje; Pettai, Iris; Proos, Ivi; Vetik, Raivo 2006. Uuringu „Integratsiooni monitooring 2005” aruanne. Tallinn: Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus.

Hopf, Ted; Allan, Bently B. 2016. Making Identity Count. Building a National Identity Database. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190255473.001.0001>

Hvostov 2000 = Андрей Хвостов, Мостик над пропастью. – День за днем 9. VI, lk 10.

Issakov 1996 = Сергей Исаков, Размышления о будущем русской культуры в Эстонии. – Радуга, nr 4, lk 105–112.

Ivanov 2011 = Андрей Иванов, Зола. – А. Иванов, Копенгага. Таллинн: Издательство «КПД», lk 177–348.

- Ivanov, Andrei 2015. Rasmus Hanseni kirjutuskerä. Tlk Veronika Einberg. – Loomingu Raamatukogu, nr 31–33. Tallinn: SA Kultuurileht.
- Ivanov, Andrei 2021. Untermensch: minu lõhkikistud osa. Tlk Veronika Einberg. – Loomingu Raamatukogu, nr 1–2. Tallinn: SA Kultuurileht.
- Ivanov, Andrei 2022b. Õuduste teater. Tlk Veronika Einberg. Tallinn: Varrak.
- Jõesaar, Andres 2022. Building bridges: Estonian- and Russian-speaking TV audiences and the value of Estonian public service broadcasting, 2010–2020. – Information Wars in the Baltic States: Russia's Long Shadow. Cham: Palgrave Macmillan imprint, Springer Nature Switzerland, lk 81–92. https://doi.org/10.1007/978-3-030-99987-2_5
- Komissarov 1990 = Калью Комиссаров, Есть разумная сила. – Таллин, nr 5, lk 93–96.
- Kõvamees, Anneli 2014. "A Handful of Dust": the Case of Estonian Russians and Existential Outsiderness. – Interlitteraria, kd 19, nr 1, lk 193–201. <https://doi.org/10.12697/IL.2014.19.1.14>
- Laanes, Eneken; Monticelli, Daniele 2017. Mittekuulumise valu ja võimatus. Andrei Ivanovi erand eesti kirjanduses. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 41–57. <https://doi.org/10.54013/kk710a4>
- Ladõnskaja, Viktoria 2013. Lasnamäe valge laev. Tlk Katrin Linask. (Aja lugu.) Tartu: Petrone Print.
- Lagerspetz, Mikko 2014. Cultural Autonomy of National Minorities in Estonia: The Erosion of a Promise. – Journal of Baltic Studies, kd 45, nr 4, lk 457–475. <https://doi.org/10.1080/01629778.2014.942676>
- Levtšenko 2023 = Ян Левченко, Интервью. Писатель Шишкин: «Запад сам показал России, что деньги решают все, а теперь исправляет ошибки». – Postimees 30. V. <https://rus.postimees.ee/7785000/intervyu-pisatel-shishkin-zapad-sam-pokazal-rossii-chto-dengi-reshayut-vse-a-teper-ispravlyayet-oshibki>
- Mihhailov 1996 = Дмитрий Михайлов, О русской субкультуре в Эстонии. – Радуга, nr 4, lk 113–118.
- Mihkelev, Anneli (toim) 2020. 'Oma' ja 'võõra' paradigma XX sajandi Eesti kultuuris. Kollektiivne monograafia. Tallinn: Avenarius.
- Mikiver 1990 = Микк Микивер, Театр под колпаком демократии. – Таллин, nr 4, lk 93–98.
- Neumann, Iver B. 1999. Uses of the Other: "The East" in European Identity Formation. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Platt, Kevin M. F. (toim) 2019. Global Russian Cultures. Wisconsin–London: University of Wisconsin Press.
- Skulskaja 1995 = Елена Скульская, Кто боится Виталия Вульфа? – Эстония 21. I.
- Skulskaja 1996 = Елена Скульская, Записки к N. Таллинн: Антек-С.
- Skulskaja, Jelena 2019. Piiriarmastus. Romaan. Tlk Ingrid Velbaum-Staub. Tallinn: Originaalne Keskus.
- Skulskaja, Jelena 2020. Simson lahkub juuksuri juurest. Tlk Ingrid Velbaum-Staub. Tallinn: Originaalne Keskus.
- Skulskaja 2022b = Елена Скульская, Хорошо, что у Пегаса есть не только крылья, но и копыта. – Postimees 15. X. <https://rus.postimees.ee/7624759/elena-skulskaya-horoshochto-u-pegasa-est-ne-tolko-krylya-no-i-kopyta>
- Unt 1990 = Мати Унт, Я убежденный индивидуалист. – Таллин, nr 5, lk 96–106.

Vihalemm, Triin; Juzefovičs, Jānis; Leppik, Marianne 2019. Identity and media use strategies of the Estonian and Latvian Russian-speaking populations amid political Crisis. – *Europe-Asia Studies*, kd 71, nr 1, lk 48–70. <https://doi.org/10.1080/09668136.2018.1533916>

Elena Pavlova (sünd 1975), PhD, Tartu Ülikool, sotsiaalteaduste valdkond, Johan Skytte poliitikauuringute instituudi teadur (Lossi 36, 51003 Tartu), elena.pavlova@ut.ee

Russians versus Russians in contemporary Russian-language Estonian literature

Keywords: Yelena Skulskaya, Andrei Ivanov, identity

Contemporary methodologies increasingly tend towards interdisciplinarity. In the social sciences, mass culture and literature are gaining attention as new sources of knowledge. Looking at literature through the lens of the new methodological frameworks allows for a more comprehensive study of identities and their evolution. This article applies a new methodology of studying the national identity, developed by Ted Hopf and Bentley Allan in the framework of the project *Making Identity Count: Building a National Identity Database*, which makes it possible to examine the emergence and persistence of the concept of “a Russian from Russia” as “the Other” in the identity discourse of the Russian-speaking population in Estonia after the restoration of Estonian independence. The first part of this article focuses on identifying the initial stages of the formation of this idea in Estonian Russian-language magazines that covered literature and social issues – *Tallinn* and *Raduga*. The second part analyzes the works of the two most popular and well-known Russian-speaking authors – Yelena Skulskaya and Andrei Ivanov. The analysis is complemented by interviews with the writers and references to the works of other Russian-speaking authors.

Elena Pavlova (sünd 1975), PhD, University of Tartu, Faculty of Social Sciences, Johan Skytte Institute of Political Studies, Research Fellow (Lossi 36, 51003 Tartu), elena.pavlova@ut.ee